

Sinan BULUT^{1, a}

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sağlık Yönetimi Bölümü,
Çankırı, TÜRKİYE

^a ORCID: 0000-0001-5893-1762

ARAŞTIRMA

F.Ü.Sağ.Bil.Tıp.Derg.
2020; 34 (3): 241 - 248
http://www.fusabil.org

COVID-19 Pandemi Döneminde Bireylerin Tutum ve Davranışlarındaki Değişimin Belirlenmesi (Pandemide Tutum ve Davranış Değişikliği)

Amaç: Bu çalışmada, Türkiye'de COVID-19 pandemisinin yoğun olarak yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında insanların tutum ve davranışlarında meydana gelen değişimlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan insanlar oluşturmuş ve 22-25 Haziran 2020 tarihleri arasında sosyal medya araçları ile 278 kişiye ulaşılmıştır. Araştırma verileri anket formu ile sosyal medya araçları vasıtası ile toplanmıştır. Veriler SPSS 22.0 paket programında analiz edilmiştir.

Bulgular: Araştırmada katılımcıların %46.8'i kendilerini COVID-19'a karşı çaresiz hissetmektedir. Katılımcıların, %38.5'i bu dönemde gelişen olaylara karşı tahammüllerinin azaldığını ifade etmiştir. Katılımcıların %53.2'si pandeminin yoğun yaşandığı bu dönemde daha fazla korumacı/kollamacı tutum içinde olmuşlardır. Katılımcıların %77.7'si COVID-19'a yakalanma endişesi duymuş ve %52.2'si ise bir sağlık sorununda COVID-19'a yakalandığını sanmıştır. Katılımcıların %56.1'i gıda, hijyen maddesi vb. stoklamıştır. Araştırmada katılımcılardan %72.3'ü bu dönemde sosyal medya kullanımlarının arttığını belirtmiştir.

Sonuç: Pandemi toplumda kişilerin tutum ve davranışlarında değişikliğe sebep olmuştur. Bu sebeple özellikle pandemi dönemlerinde toplumların sergiledikleri tutum ve davranışların belirlenmesi, pandeminin etkilerinin azaltılması ve alınacak tedbirlerin yönetilmesi açısından kolaylıklar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, pandemi, tutum, davranış

Determination of Changes in People's Attitudes and Behaviors During Period of COVID-19 Pandemic (Attitude and Behavior Change in Pandemic)

Objective: In this study, it was aimed to determine the changes in people's attitudes and behaviors during the months of March, April, and May when COVID-19 pandemics was experienced heavily in Turkey.

Materials and Methods: The population of the research consists of people living in Turkey. Research data was collected between 22-25 June and using social media tools. During this period 278 people participated in the research. Data was collected by using a questionnaire form and social media tools in the research. The data were analyzed with SPSS 22.0 package program.

Results: In the research, 46.8% of the participants feel helpless against COVID-19 and the tolerance level of 38.5% of the participants against the developing events decreased. 53.2% of the participants became more protective in this period when the pandemic was intense. 77.7% of the participants were worried about COVID-19 and 52.2% of participants think they were infected with COVID-19 when they have a health problem. 56.1% of the participants stocked food and hygiene items. In the research, 72.3% of the participants stated that their use of social media increased during this period.

Conclusion: Pandemic has caused changes in people's attitudes and behaviors. For this reason, determining the attitudes and behaviors of the societies, especially during the pandemic periods, will provide convenience in reducing the effects of the pandemic.

Key Words: COVID-19, pandemic, attitudes, behaviors

Geliş Tarihi : 04.09.2020

Kabul Tarihi : 08.12.2020

Yazışma Adresi Correspondence

Sinan BULUT

Çankırı Karatekin
Üniversitesi,

Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sağlık Yönetimi Bölümü,

Çankırı - TÜRKİYE

sinanbulut@karatekin.edu.tr

Giriş

Pandemiler toplum sağlığını, sağlık sistemlerini, psikososyal durumu ve ekonomik yapıyı ciddi şekilde olumsuz etkileyebilmektedir. Pandemi dönemlerinde ortaya çıkan bu olumsuz etkileri minimize etmek ve bireylerin sağlığını korumak açısından toplumların pandemi dönemlerinde ki tutum ve davranışları hakkında bilgi sahibi olmak önemli bir kolaylaştırıcı olmaktadır. Gerek ekonomik ve toplumsal yapıların gerek sağlık sistemlerinde oluşan sorunların ve bireylerin sağlıklarının bozulması bu dönemlerde gösterilen tutum ve davranışları ile yakından ilişkilidir. Küresel olarak ortaya çıkan salgınlar toplumlarda psikososyal açıdan birtakım değişimler ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki insanların endişe ve panikle gıda ve temizlik maddesi stoklamaları ve alışverişe yönelmeleridir. İkincisi salgının kaynağına yönelik ırkçı, damgalayıcı bir tutum geliştirilmesidir. Üçüncüsü psikososyal durum, insanların kaygı ve hastalık şüphesiyle sağlık merkezlerine yoğun başvuruları olarak ifade edilmektedir. Salgınlarda ortaya çıkan bir diğer psikososyal durum ise kamu otoritelerince alınmış koruyucu tedbirler olan

sosyal mesafe, izolasyon, maske takılması gibi zorunluluklara uyulmamasıdır. Son olarak ortaya çıkan psikososyal etki ise salgın döneminde doğru bilgi yerine yanlış, eksik bilginin ve komplo teorilerinin artması olduğu belirtilmektedir (1).

Genel olarak toplumsal yapılarda gelişen psikososyal durumlar ile birlikte bireyler ayrıca pandemi dönemlerinde önleyici, kaçınıcı ve hastalığın yönetimi şeklinde üç farklı davranış içerisinde bulunmaktadır. Sağlık sorununun kendilerine bulaşmasını engellemek amacıyla sergilemiş oldukları kişisel hijyene yönelik davranışlar ya da aşı olmak gibi tıbbi bazı önleyici uygulamalarda bulunmak önleyici tipte davranış olarak ifade edilmektedir. Bireylerin riskli gördükleri ortamlardan uzaklaşmaları, kendilerini sakınmaları ise kaçınma tipi davranış olarak değerlendirilirken, sağlık sorunu yaşama durumunda sergiledikleri davranışlar ise hastalık yönetimi davranışları olarak tanımlanmaktadır. Bunlar ise, ilaç tedavisi alma, sağlık hizmetinden yararlanma şeklinde olabilmektedir (2).

Dünya genelinde büyük etkilere sebep olmuş pek çok salgın yaşanmıştır. Bunlardan, Jüstinien Vebası, Kara Ölüm, Kolera, Çiçek Hastalığı, İspanyol Gribi, Hong Kong Gribi, HIV/AIDS, SARS, Domuz Gribi ve Ebola küresel etkileri olan en önemli salgınlardır (3). Bu salgınlardan henüz günümüzde etkili olanları olmakla birlikte, son olarak 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei Eyaletine bağlı Wuhan şehrinde ilk vakaların bildiriminin ardından 7 Ocak 2020'de, DSÖ tarafından tanımlanan yeni tip koronavirüs hastalığı (COVID-19) salgını yaşanmaktadır. COVID-19 salgını kısa bir sürede tüm dünyada etkisini göstermiştir. 4 Temmuz 2020 tarihi itibarı ile dünya genelinde 10.922.324 vaka ve 523.011 ölüm gerçekleşmiştir (4).

Türkiye'de ilk COVID-19 vakası 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiş ve bu tarihten sonra hastalığın yayılmasının engellenmesi amacıyla bir dizi önlemler hayata geçirilmiştir. Bu önlemler arasında okullar tatil edilmiş, berberlerin, kuaförlerin, lokantaların, alışveriş merkezlerinin, tiyatro, sinema gibi insanların temas halinde olabilecekleri yerlerin faaliyetleri durdurulmuştur. Ayrıca, uçuş yasakları, seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, kamuda esnek mesai uygulaması gibi önlemlerde alınmıştır. İlk vakanın tespitinden sonra alınan koruyucu önleyici tedbirler Mart, Nisan ve Mayıs aylarında yoğun bir şekilde uygulanmış ve insanlar uzun süreler evlerinde kalmıştır. Nihayetinde vaka sayısında azalmanın görülmesi ve hastalığın yayılma hızının düşmesi neticesinde Haziran 2020 tarihi itibarı ile normalleşme süreci başlamış ve alınan tedbirler kademeli olarak kaldırılmıştır. Bu çalışma, COVID-19'un Türkiye'de yoğun olarak görüldüğü Mart, Nisan ve Mayıs aylarında insanların tutum ve davranışlarında meydana gelen değişimlerin saptanması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Etik İlkeleri: Araştırmaya başlamadan önce Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu'ndan 21.06.2020 tarihli izin

onayı alınmıştır. Anket formunda araştırmanın amacı ve gönüllülük esaslı katılımcılara aktarılmıştır.

Evren ve Örneklem: Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan insanlar oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçilmemiş, 18 yaş üstü bireylere ulaşılmaya hedeflenmiştir. Veriler 22-25 Haziran 2020 tarihlerinde 4 günlük süre içinde toplanmıştır. Bu süre zarfında 278 kişi araştırmaya katılmıştır.

Veri Toplama Aracı: Araştırmada anket formu kullanılmıştır. Anket formu araştırmacı tarafından genel literatür doğrultusunda oluşturulmuş ve pandemi sebebiyle yüz yüze görüşmenin sakıncaları göz önünde bulundurularak sosyal medya araçları ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Anket formunda sosyo demografik sorular ile birlikte, COVID-19'un Türkiye'de yoğun olarak görüldüğü Mart, Nisan ve Mayıs aylarında insanların tutum ve davranışlarının belirlenmesi amacı taşıyan sorular yer almaktadır. Anket formu toplam 30 sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi: Veriler, Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 22.0) programı ile analiz edilmiştir. İstatistiksel değerlendirmelerde yüzde, ortalama, standart sapma hesaplanmış, kategorik veriler için ki-kare testi kullanılmıştır. P<0.05 istatistiksel anlamlılık olarak değerlendirilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya 278 kişi katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 36.0±10.0 olarak bulunmuştur. Araştırmaya katılanların %59.7'si (166) kadın, %40.3'ü (112) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %56.1'i (156) evliyken, %43.9'u (122) bekarıdır. Araştırmaya katılanlardan %51.1'i (142) lisans mezunu olarak en fazla olan grubu oluşturmaktadır. Sonrasında %14.7 (41) ile lise mezunu, %12.9 (36) ile yüksek lisans mezunları gelmektedir. Katılımcıların 25'i ise doktora derecesine sahiptir. Araştırmaya katılan kişilerin %48.2'si (134) kamu çalışanı iken, %33.5'i (93) herhangi bir işte çalışmamaktadır. Katılımcılardan %9.7'si (27) ise özel sektörde çalışmaktadır. Ayrıca katılımcılardan kendi işyerinde çalışanlar da bulunmaktadır. Araştırmada elde edilen diğer bir bulgu ise katılımcıların yaşadıkları yerlere ilişkindir. Araştırmaya katılanların %91.7'si (255) il merkezi ilçelerinde yaşamaktadır.

Araştırmada pandeminin yoğun olarak yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında katılımcıların olaylara karşı göstermiş oldukları tahammül değişikliği sorulmuştur. Katılımcıların, %38.5'i (107) bu dönemde gelişen olaylara karşı tahammüllerinin azaldığını ifade ederken, %16.5'i (46) arttığını ve %45.0'i (125) ise tahammül derecesinde herhangi bir değişiklik olmadığını belirtmiştir. Pandemi döneminde tahammül durum değişikliği ile araştırmada elde edilen değişkenler arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, cinsiyet, uyuma süresi, evde kalmanın sıkıcı olma durumu ve COVID-19'un ekonomik etkisi değişkenlerine ilişkin tutum ve davranışların tahammül durumu ile istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür (P<0.05). Bu değişkenler incelendiğinde, tahammül düzeyinin

düşüğünü belirten kadın sayısı erkeklerden daha fazladır. Günlük uyku süresine göre tahammül düzeyleri karşılaştırıldığında uyku süresi artanların, uyku süresi değişmeyen ve azalanlara göre tahammül düzeyleri düşmüştür. Tahammül düzeyi ile anlamlı farklılık gösteren bir diğer değişken ise evde kalmanın sıkıcı olma durumu olmuştur. Buna göre tahammül düzeyinin azaldığını söyleyenlerin %52.3'ü pandeminin yoğun olarak yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında evde

kalmanın sıkıcı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların COVID-19'dan ekonomik açıdan etkilenmelerine göre de tahammül düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur. Pandeminin yoğun olduğu üç aylık dönemde tahammül düzeyinin düşüğünü belirtenlerin %60.7'si COVID-19 salgınından ekonomik açıdan olumsuz etkilendiğini belirtmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Pandeminin yoğun yaşandığı aylarda katılımcıların tahammül durumu

Değişken	Pandeminin yoğun yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında tahammül durumu değişikliği							
	Azaldı (n=107)		Arttı (n=46)		Değişmedi (n=125)		Test İstatistiği	
	n	%	n	%	n	%		
Yaş	≤36	61	57.0	23	50.0	54	43.2	0.111
	≥37	46	43.0	23	50.0	71	56.8	
Cinsiyet	Erkek	32	29.9	26	56.5	54	43.2	0.006
	Kadın	75	70.1	20	43.5	71	56.8	
Medeni durum	Bekar	46	43.0	25	54.3	51	40.8	0.278
	Evlü	61	57.0	21	45.7	74	59.2	
Eğitim düzeyi	Doktora ve yüksek lisans	31	29.0	6	13.0	24	19.2	0.071
	Lisans ve ön lisans	59	55.1	27	58.7	81	64.8	
	İlk ve ortaöğretim	17	15.9	13	28.3	20	16.0	
Bir işte çalışma durumu	Çalışanlar	74	69.2	26	56.5	85	68.0	0.283
	Çalışmayanlar	33	30.8	20	43.5	40	32.0	
İkamet yeri	İl merkezi ilçeleri	94	87.9	43	93.5	118	94.4	0.175
	Uzak ilçe, köy	13	12.1	3	6.5	7	5.6	
3 aylık dönemde COVID-19'a yakalanma endişesi taşıma	Evet	91	85.0	32	69.6	93	74.4	0.053
	Hayır	16	15.0	14	30.4	32	25.6	
3 aylık dönemde tanıdıkları ile iletişim kurma düzeyi	Arttı	9	8.4	4	8.7	9	7.2	0.651
	Azaldı	87	81.3	37	80.4	95	76.0	
	Değişmedi	11	10.3	5	10.9	21	16.8	
3 aylık dönemde sosyal medya kullanım durumu	Arttı	83	77.6	29	63.0	89	71.2	0.136
	Azaldı	4	3.7	0	0.0	4	3.7	
	Değişmedi	20	18.7	17	37.0	32	25.6	
3 aylık dönemde yeni aktiviteler yapma	Evet	69	64.5	30	65.2	67	53.6	0.171
	Hayır	38	35.5	16	34.8	58	46.4	
3 aylık dönemde günlük uyuma süresi	Arttı	45	42.1	22	47.8	41	32.8	0.027
	Azaldı	33	30.8	7	15.2	28	22.4	
	Değişmedi	29	27.1	17	37.0	56	44.8	
3 aylık dönemde evde kalmayı sıkıcı olarak değerlendirme durumu	Evet	56	52.3	20	43.5	40	32.0	0.003
	Hayır	11	10.3	8	17.4	36	28.8	
	Bazen	40	37.7	18	39.1	49	39.2	
3 aylık dönemde COVID-19 olmaya yönelik şüphe duyma	Evet	56	52.3	22	47.8	67	53.6	0.798
	Hayır	51	47.7	24	52.2	58	46.4	
3 aylık dönemde gıda mad. vb. stoklama durumu	Evet	61	57.0	22	47.8	73	58.4	0.453
	Hayır	46	43.0	24	52.2	52	41.6	
3 aylık dönemde COVID-19 tedbirlerine uyum durumu	Evet	93	86.9	34	73.9	100	80.0	0.132
	Hayır	14	13.1	12	26.1	25	20.0	
3 aylık dönemde sosyal medyada COVID-19 paylaşımı yapma	Evet	39	36.4	16	34.8	46	36.8	0.970
	Hayır	68	63.6	30	65.2	79	63.2	
3 aylık dönemde sosyal medyadaki COVID-19 bilgilerine itibar etme	Evet	10	9.3	6	13.0	17	13.6	0.890
	Hayır	52	48.6	22	47.8	57	45.6	
	Bazen	45	42.1	18	39.1	51	40.8	
3 aylık dönemde ekonomik etkilenme durumu	Olumsuz	65	60.7	21	45.7	44	35.2	0.001
	Olumlu	13	12.1	4	8.7	14	11.2	
	Değişmedi	29	27.1	21	45.7	67	53.6	

Araştırmada pandeminin yoğun yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında katılımcıların COVID-19'a karşı kendilerini çaresiz görmelerine yönelik değerlendirme de yapılmıştır. Katılımcıların %46.8'i (130) kendilerini çaresiz gördüklerini belirtirken, %53.2'si (148) ise COVID-19'a karşı çaresiz olmadıklarını ifade etmişlerdir. Değişkenler açısından değerlendirildiğinde yaş grupları, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, COVID-19'a yakalanma endişesi, etkinlik gerçekleştirme, sosyal medya kullanımı paylaşımı ve sosyal medyada ki COVID-19 bilgilerine itibar etme, yeni aktiviteler yapma, uyuma süresi, evde kalmanın sıkıcı olması durumu, gıda vb. madde stoklama değişkenleri istatistiksel açıdan farklılık göstermiştir ($P<0.05$). Anlamlı farklılık gösteren bu

değişkenlere bakıldığında, pandeminin yoğun yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında COVID-19'a karşı kendini çaresiz görenlerden; 36 yaş ve altındakilerin %57.4 ile 37 yaş ve üzerindeki, kadınların %69.2 ile erkeklerden, lisans ve önlisans mezunlarının %67.7 ile diğer eğitim düzeylerinden daha fazla olduğu bulunmuştur. İstatistiksel açıdan anlamlı farklılığın bulunduğu bir diğer değişken olan COVID-19'a yakalanma endişesi yaşama durumuna bakıldığında, kendini COVID-19'a karşı çaresiz görenlerin %92.3'ü hastalığa yakalanma endişesi taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca, kendini COVID-19'a karşı çaresiz görenlerin %96.2'si ise bu üç aylık sürede herhangi bir etkinlik içinde yer almamıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Pandeminin yoğun yaşandığı aylarda katılımcıların çaresizlik durumu

Değişken	Pandeminin yoğun yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında COVID-19'a karşı çaresiz hissetme durumu					
	Evet (n=130)		Hayır (n=148)		Test İstatistiği	
	n	%	n	%	P	
Yaş	≤36	75	57.7	63	42.6	0.012
	≥37	55	42.3	85	57.4	
Cinsiyet	Erkek	40	30.8	72	48.6	0.002
	Kadın	90	69.2	76	51.4	
Medeni durum	Bekar	66	50.8	56	37.8	0.030
	Evli	64	49.2	92	62.2	
Eğitim düzeyi	Doktora ve yüksek lisans	29	22.3	32	21.6	0.004
	Lisans ve ön lisans	88	67.7	79	53.4	
	İlk ve ortaöğretim	13	10.0	37	25.0	
Bir işte çalışma durumu	Çalışanlar	81	62.3	104	70.3	0.160
	Çalışmayanlar	49	37.7	44	29.7	
İkamet yeri	İl merkezi ilçeleri	116	89.2	139	93.9	0.157
	Uzak ilçe, köy	14	10.8	9	6.1	
3 aylık dönemde COVID-19'a yakalanma endişesi taşıma	Evet	120	92.3	96	64.9	0.0001
	Hayır	10	7.7	52	35.1	
3 aylık dönemde toplu bir etkinlik gerçekleştirme durumu	Evet	5	3.8	18	12.2	0.012
	Hayır	125	96.2	130	87.8	
3 aylık dönemde tanıdıkları ile iletişim kurma düzeyi	Arttı	9	6.9	13	8.8	0.125
	Azaldı	109	83.8	110	74.3	
	Değişmedi	12	9.2	25	16.9	
3 aylık dönemde sosyal medya kullanım durumu	Arttı	100	76.9	101	68.2	0.026
	Azaldı	6	4.6	2	1.4	
	Değişmedi	24	18.5	45	30.4	
3 aylık dönemde yeni aktiviteler yapma	Evet	90	69.2	76	51.4	0.002
	Hayır	40	30.8	72	48.6	
3 aylık dönemde günlük uyuma süresi	Arttı	52	40.0	56	37.8	0.0001
	Azaldı	44	33.8	24	16.2	
	Değişmedi	34	26.2	68	45.9	
3 aylık dönemde evde kalmayı sıkıcı olarak değerlendirme durumu	Evet	72	55.4	44	29.7	0.0001
	Hayır	19	14.6	36	24.3	
	Bazen	39	30.0	68	45.6	
3 aylık dönemde COVID-19 olmaya yönelik şüphe duyma	Evet	82	63.1	63	42.6	0.001
	Hayır	48	36.9	85	57.4	
3 aylık dönemde gıda mad. vb. stoklama durumu	Evet	86	66.2	70	47.3	0.002
	Hayır	44	33.8	78	52.7	
3 aylık dönemde COVID-19 tedbirlerine uyum durumu	Evet	112	86.2	115	77.7	0.069
	Hayır	18	13.8	33	22.3	
3 aylık dönemde sosyal medyada COVID-19 paylaşımı yapma	Evet	59	45.4	42	28.4	0.003
	Hayır	71	54.6	106	71.6	
3 aylık dönemde sosyal medyadaki COVID-19 bilgilerine itibar etme	Evet	18	13.8	15	10.1	0.047
	Hayır	51	39.2	80	54.1	
	Bazen	61	46.9	53	35.8	
3 aylık dönemde COVID-19 'dan ekonomik olarak etkilenme durumu	Olumsuz	70	53.8	60	40.5	0.084
	Olumlu	13	10.0	18	12.2	
	Değişmedi	47	36.2	70	47.3	

Tablo 3. Pandeminin yoğun yaşandığı aylarda katılımcıların korumacı olma durumu

Değişken	Pandeminin yoğun yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında korumacı, kollamacı olma durumu							
	Evet (n=148)		Hayır (n=44)		Bazen (n=86)		Test İstatistiği P	
	n	%	n	%	n	%		
Yaş	≤36	80	54.1	22	50.0	36	41.9	0.198
	≥37	68	45.9	22	50.0	50	58.1	
Cinsiyet	Erkek	46	31.1	24	54.5	42	48.8	0.003
	Kadın	102	68.9	20	45.5	44	51.2	
Medeni durum	Bekar	65	43.9	21	47.7	36	41.9	0.816
	Evli	83	56.1	23	52.3	50	58.1	
Eğitim	Doktora ve yüksek lisans	29	19.6	16	36.4	16	18.6	0.140
	Lisans ve ön lisans	90	60.8	21	47.7	56	65.1	
	İlk ve ortaöğretim	29	19.6	7	15.9	14	16.3	
Çalışma durumu	Çalışanlar	104	70.3	29	65.9	52	60.5	0.307
	Çalışmayanlar	44	29.7	15	34.1	34	39.5	
İkamet yeri	İl merkezi ilçeleri	133	89.9	42	95.5	80	93.0	0.433
	Uzak ilçe, köy	15	10.1	2	4.5	6	7.0	
3 aylık dönemde COVID-19'a yakalanma endişesi taşıma	Evet	132	89.2	19	43.2	65	75.6	0.0001
	Hayır	16	10.8	25	56.8	21	24.4	
3 aylık dönemde tanıdıkları ile iletişim kurma düzeyi	Arttı	7	4.7	6	13.6	9	10.5	0.071
	Azaldı	126	85.1	30	68.2	63	73.3	
	Değişmedi	15	10.1	8	18.2	14	16.3	
Sağlık sorunu bulunma	Evet	28	18.9	3	6.8	22	25.6	0.036
	Hayır	120	81.1	41	93.2	64	74.4	
3 aylık dönemde yeni aktiviteler yapma	Evet	97	65.5	23	52.3	46	53.5	0.106
	Hayır	51	34.5	21	47.7	40	46.5	
3 aylık dönemde günlük uyuma süresi	Arttı	52	35.1	13	29.5	43	50.0	0.020
	Azaldı	42	28.4	15	34.1	11	12.8	
	Değişmedi	54	36.5	16	36.4	32	37.2	
3 aylık dönemde evde kalmayı sıkıcı olarak değerlendirme durumu	Evet	71	48.0	12	27.3	33	38.4	0.010
	Hayır	26	17.6	16	36.4	13	15.1	
	Bazen	51	34.5	16	36.4	40	46.5	
3 aylık dönemde COVID-19 olmaya yönelik şüphe duyma	Evet	95	64.2	11	25.0	39	45.3	0.0001
	Hayır	53	35.8	33	75.0	47	54.7	
3 aylık dönemde gıda mad. vb. stoklama durumu	Evet	103	69.6	17	38.6	36	41.9	0.0001
	Hayır	45	30.4	27	61.4	50	58.1	
3 aylık dönemde COVID-19 tedbirlerine uyum durumu	Evet	141	95.3	30	68.2	56	65.1	0.0001
	Hayır	7	4.7	14	31.8	30	34.9	
3 aylık dönemde sosyal medyadaki COVID-19 bilgilerine itibar etme	Evet	18	12.2	5	11.4	10	11.6	0.339
	Hayır	75	50.7	23	52.3	33	38.4	
	Bazen	55	37.2	16	36.4	43	50.0	
3 aylık dönemde ekonomik olarak etkilenme durumu	Olumsuz	85	57.4	15	34.1	30	34.9	0.001
	Olumlu	16	10.8	8	18.2	7	8.10	
	Değişmedi	47	31.8	21	47.7	49	57.0	
3 aylık dönemde toplu taşıma aracı kullanma	Evet	10	6.8	11	25.0	14	16.3	0.003
	Hayır	138	93.2	33	75.0	72	83.7	

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu, katılımcıların pandeminin yoğun yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında korumacı/kollamacı olmaya yönelik tutumlarına ilişkin olmuştur. Katılımcıların %53.2'si (148) pandeminin yoğun yaşandığı bu dönemde daha fazla korumacı/kollamacı tutum içinde olduklarını belirtirken, %30.9'u ise bu aylarda bazen daha korumacı olduğunu belirtmiştir. Bu yönde bir tutum değişikliği göstermeyenlerin oranı ise %15.8 olmuştur. Korumacı/kollamacı tutum değişikliği ile değişkenler arasındaki ilişkiye bakıldığında pek çok değişkenin grupları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı

bulunmuştur ($P < 0.05$, Tablo 3). Pandeminin yoğun yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında korumacı/kollamacı tutum içerisine girenlerin %89.2'sinin (132), COVID-19'a yakalanma endişesi taşıyanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu aylarda korumacı/kollamacı tutum içerisine girenlerin %64.2'si normal mevsimsel sağlık sorunlarında COVID-19 olma şüphesi içinde olanlardan, %69.6'sı gıda maddesi vb. stoklayanlardan, %95.3'ü COVID-19 tedbirlerine uyduğunu belirtenlerden ve %57.4'ü ise COVID-19'dan ekonomik olarak olumsuz etkilendiğini belirtenlerden oluşmaktadır (Tablo 3).

Tartışma

Pandemiler sadece küresel çapta bir sağlık krizine değil aynı zamanda yerleşik sosyal yaşam biçimlerinin ve ekonomik yapıların bozulmasına veya yeniden dizaynına sebep olmaktadır. Özellikle, insanlarda psikososyal etkiler, hareket, seyahat ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi toplumsal ve kültürel yapı ile birlikte, ürünlerin tedariki, üretimi ve dağıtım aşamalarında kıtlıklar, yetersizlikler ve düşüşler sonucu ekonomik yapıyı da bozmaktadır (5).

COVID-19 pandemisinin Türkiye'de yoğun olarak yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında insanların tutum ve davranışlarında oluşan değişikliğin ortaya konması bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Pandemi nedeniyle toplum üzerinde oluşan stres, endişe, panik gibi durumlar göz önünde bulundurularak, kişilerin göstermiş oldukları tutum ve davranış değişiklikleri, olaylara tahammül düzeyleri, çaresizlik ve korumacı/kollamacı olma yönüyle değerlendirilmiştir.

Araştırmada, katılımcıların %55.0'inin pandemi döneminde olaylara karşı tahammüllerinin azalış ve artış yönünde değiştiği görülmüştür. Bununla birlikte katılımcıların %77.7'sinin COVID-19'a yakalanma endişesi taşıdığı ve %52.2'sinin ise bir sağlık sorununda COVID-19'a yakalandığı şüphesi duymuştur. Kişilerin sağlığını ciddi şekilde tehdit eden bir unsurun bulunması stres, tahammülsüzlük, endişe, şüphe gibi kişiden kişiye değişebilecek derecede psikolojik durumların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Araştırmada katılımcıların %84.2'si pandemi döneminde sürekli ya da bazen daha korumacı/kollamacı olduklarını belirtmişlerdir. Pandemiler sırasında en yaygın şekilde deneyimlenen duygunun kişinin kendi sağlığına ya da yakınlarının sağlığına ilişkin duyduğu kaygı olduğu belirtilmektedir (6). Pandemi dönemlerinde insanların göstermiş olduğu psikolojik reaksiyonlar değişebilmektedir. Bazı kişiler pandemilerde yaşanan strese karşı dirençli ve olaylara kayıtsız kalırken, bazıları pandemik enfeksiyon gibi tehdit edici olaylarla karşı karşıya kaldıklarında oldukça stresli olmakta, korku, endişe ve duygusal bozukluklar gösterebilmektedirler. Bununla beraber insanların pandemi sonrasında içinde buldukları psikolojik durumda değişebilmektedir. Bazı insanlar pandemi tehdidi geçtikten sonra duygusal problemlerden kurtulurken, bazıları kalıcı duygusal tepkiler gösterebilmektedirler (7). Küresel yaygınlık arttıkça, insanlar tıbbi malzemeleri biriktirmekte, kendilerini fiziksel olarak izole etmekte, sosyal etkileşimi kısıtlayarak soğuk algınlığı gibi hastalığı taklit edebilecek hafif koşullar altında bile sürekli bir sağlık kaygısı durumuna girmektedirler (8). Özellikle aşırı sağlık kaygısı olan insanlar tüm vücutlarındaki duyumlar veya bedensel değişiklikleri potansiyel hastalık belirtileri olarak görmektedirler (9).

Toplumlar, ortaya çıkan acil salgın hastalık durumlarında, bilgi için sosyal medyaya sıklıkla başvurumaktadırlar (10). Tıpkı hastalıkların kendileri gibi hastalıklarla ilgili korkular ve inanışlarda sosyal ağlar ile yayılmaktadır (9). Araştırmada katılımcılardan %72.3'ü COVID-19 pandemisinin Türkiye'de yoğun olarak

yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında sosyal medya kullanımlarının arttığını belirtmiş ve %36.3'ü sosyal medya paylaşımlarında COVID-19 içerikli paylaşım yaptıklarını ifade etmişlerdir. Günümüzde normal yaşam koşullarında bile sosyal medya kullanımı giderek artmakta, insanlar paylaşımlar, iletişim ve eğlence amacıyla sosyal medya araçlarına yönelmektedirler. Ancak gelişen pandemi nedeniyle insanların izole olması, seyahatlerinin kısıtlanması, arkadaş, aile görüşmelerinin azalması sosyal medyaya olan ilgiyi artırmıştır. Çalışmada da bu yönde bir artış olduğu görülmektedir. Ancak, katılımcıların %47.1'i ise COVID-19 ile ilgili sosyal medya paylaşımlarına itibar etmediklerini belirtmişlerdir. Bu duruma, Sağlık otoritelerinin Mart, Nisan ve Mayıs aylarında sosyal medyada yayınlanan gerçek dışı bilgilere itibar edilmemesi gerektiği yönündeki açıklamalarının etkisinin de olduğu düşünülmektedir. Tang ve ark. (10)'nın, çalışmasında bulaşıcı hastalıklar hakkındaki You Tube videolarının yaklaşık %20-30'unun yanlış veya yanıltıcı bilgi içerdiğini belirtmektedir. Zika virüsü salgını sırasında You Tube videolarında yapılan bir çalışmada ise videoların önemli bir kısmının yanıltıcı olduğu görülmüştür (11). Sharma ve ark. (12), tarafından Zika salgını sırasındaki Facebook gönderilerinin analizi ile yapılan bir diğer çalışmada ise, yanıltıcı gönderilerin hastalık hakkında doğru ve ilgili halk sağlığı bilgileri sunan gönderilerden çok daha popüler olduğunu ortaya koymuştur. İtalya'da COVID-19 sürecinde yapılan bir çalışmada ise katılımcıların %71.80'i sosyal ağlarda yer alan bilgilerin yanlış olduğunu belirtmiştir (13).

Toplumda, panik ve endişeye neden olan inançlar ve korkular genellikle üç ana yolla yayılmaktadır. Birincisi metin veya resimler gibi medya raporları veya diğer insanlardan alınan sözlü bilgiler, söyleşiler gibi bilgi aktarımı ile, ikincisi koşullandırma olayları da dahil olmak üzere doğrudan travmaya maruz kalma gibi kişisel deneyimler ile, üçüncüsü ise bazı uyarılara tepki olarak korkmuş diğer insanlara tanık olma gibi gözlemsel öğrenmeler ile olmaktadır (9).

Araştırmada katılımcıların %56.10'u COVID-19 pandemisinin Türkiye'de yoğun olarak yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında gıda maddesi ve temizlik maddesi gibi ürünleri stokladıkları bulunmuştur. COVID-19'un etkilerinin yoğun olduğu ülkelerin çoğunda insanlar panik içinde marketlere gitmekte, alışverişe yönelmekte ve ihtiyaçlarının fazlası ürünler satın almaktadırlar (14, 15). Türkiye'de yapılan bir çalışmada katılımcıların %33.0'ü COVID-19'un tüketim anlayışını değiştirdiği yönündeki ifadeye tamamen katıldıklarını belirtmişlerdir (16). Panik halinde satınalmaya ve stoklamaya yönelmenin bir kaç sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, insanların pandemi sürecinin belirsizliği nedeniyle günlük rutinlerinin aksamaması ve sorun yaşamak istememeleri, ikincisi, kişilerin gıda vb. malzeme stoklamaları ile kendilerini ve ailelerini koruma amacıyla olması, üçüncüsü ise insanların göstermiş olduğu bu tür davranışlara uymak ve sosyal baskılara ayak uydurmak şeklindedir (17). İnsanların panik ile aşırı satınalma davranışı göstermeleri, gıda tedarikini olumsuz etkilemekte, stoklamaya gücü yetmeyen ya da stoklama

davranışında bulunmayan kişilerin gıda maddesi bulamama gibi durumlarla karşı karşıya kalmasına da neden olmaktadır (18). Pandeminin devam etmesiyle panik ve korkunun büyümesinin, bir süre sonra yağmacılık suçlarında artışa neden olacağı ifade edilmektedir (19). İnsanların davranışsal uygulamaları, fiziksel sağlıklarının temel belirleyicisidir ve insan davranışındaki değişiklik, hastalık morbiditesini ve erken mortaliteyi azaltmanın en etkili yoludur. Yapılan çalışmalarda üzgün olan insanların mutlu olan insanlara göre daha fazla fiziksel semptom gösterdikleri bulunmuştur (20). Araştırmada, katılımcıların %80.2'si COVID-19 pandemisinin Türkiye'de yoğun olarak yaşandığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında evde kalmanın her zaman ya da bazen sıkıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Zorunlu izolasyon ya da karantina insanların ailelerinden ya da arkadaşlarından ayrı kaldığı, alışılmadık ve hoş karşılanmayan bir durum olarak görülmekte ve insanlarda özellikle savunmasız ve dezavantajlı gruplarda psikososyal sorunlara neden olduğu belirtilmektedir (21-23). Bununla birlikte katılımcıların %63.3'ü bu dönemde uyku düzeninde değişiklik olduğunu belirtmiştir. Enfeksiyon pandemileri sadece hasta insanların fiziksel sağlığını etkilememekte aynı zamanda hasta olmayan insanlarında psikolojik ve iyilik halini de etkilemektedir. Hong Kong'da yapılan bir çalışmada, Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS) salgınında genel popülasyonda anksiyete, depresyon ve stress düzeyinin yükseldiği bulunmuştur (24). Anksiyete, depresyon ve stress gibi psikolojik durumlar uyku kalitesini de etkilemektedir. Kaliteli uyku bağışıklık sisteminin geliştirilmesine olanak sağlamakta ve viral

enfeksiyonlara karşı vücut direncini artırmaktadır. Bu nedenle zihinsel sağlık ve uyku kalitesi, artan COVID-19 enfeksiyonu riski nedeniyle kendi kendine izole olan insan popülasyonunda önemli faktörler olarak belirtilmektedir (25).

Pandemiler sosyal yapı üzerinde büyük etkilere neden olmaktadır. Türkiye'de 11 Mart 2020 tarihinde ilk COVID-19 vakasının tespit edilmesinin ardından salgının önlenmesi amacıyla hızla normal yaşam olanakları sınırlandırılarak birtakım tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler 01 Haziran 2020 tarihine kadar kontrollü bir şekilde uygulanmış ve bu tarihten itibaren aşamalı olarak kaldırılmıştır. Tedbirler kapsamında sosyal mesafe, maske kullanımı ve hijyen kurallarına uyum sağlık otoritelerince sıklıkla vurgulanmıştır. Kişisel olarak önerilen bu kuralların yanında toplumu etkileyen sokağa çıkma yasağı, seyahat yasağı gibi uygulamalar da hayata geçirilmiştir. Bu uygulamalarla insanlar Mart, Nisan ve Mayıs aylarında zamanlarının çoğunluğunu evlerinde geçirmiştir. Hem tedbirler kapsamında yapılan izolasyon hem de salgının psikososyal etkisi insanlarda bazı tutum ve davranış değişikliklerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada sınırlı sayıda katılımcıdan alınan bilgiler doğrultusunda bu tutum ve davranış değişikliklerinin nasıl geliştiği ortaya konmuştur. Ancak daha fazla katılımlı çalışmaların yapılması bulgulara zenginlik kazandıracaktır. Bu araştırma bulguları ve geniş katılımlı araştırmalardan elde edilecek sonuçlar ile pandemi dönemlerinde insan davranışlarına yönelik bilgi sahibi olunarak pandemiyi olumsuz etkilerinin azaltılması yönünde adımlar atılabilecektir.

Kaynaklar

1. Karataş Z. COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 2020; 4: 3-17.
2. Özkan S, Tüzün H, Dikmen AU, İlhan MN. Salgınlarda toplum davranışı ve sağlık okuryazarlığı. Journal of Biotechnology and Strategic Health Research 2020; 4: 105-110.
3. Özlü A, Öztaş D. Yeni corona pandemisi (COVID-19) ile mücadelede geçmişten ders çıkartmak. Ankara Med J 2020; 2: 468-481.
4. WHO. "Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard". <https://covid19.who.int/> 04.07.2020.
5. Jarynowski A, Wójta-Kempa M, Płatek D, Czopek K. Attempt to understand public health relevant social dimensions of COVID-19 outbreak in poland. Society Register 2020; 4: 7-44.
6. Elli ÜE. "Pandemive Psikolojik Etkileri". <http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/handle/11363/2202#sthash.OLgQQVxB.dpbs/> 04.07.2020.
7. Taylor S. The Psychology of Pandemics: Preparing For The Next Global Outbreak of Infectious Disease. 1st Edition, Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2019.
8. Banerjee D. The COVID-19 outbreak: Crucial role the psychiatrists can play. Asian J Psychiatr 2020; 50: 120014.
9. Taylor S, Asmundson GJG. Treating Health Anxiety. A Cognitive-Behavioral-Approach, 1st Edition, New York: Guilford Press, 2004.
10. Tang L, Bie B, Park SE, Zhi D. Social media and outbreaks of emerging infectious diseases: A systematic review of literature. Am J Infect Control 2018; 46: 962-972.
11. Bora K, Das D, Barman B, Borah P. Are internet videos useful sources of information during global public health emergencies? A case study of youtube videos during the 2015-16 zika virus pandemic. Pathog Glob Health 2018; 112: 320-328.
12. Sharma M, Yadav K, Yadav N, Ferdinand KC. Zika virus pandemic analysis of facebook as a social media health information platform. Am J Infect Control 2017; 45: 301-302.
13. Buzzi C, Tucci M, Ciprandi R, et al. The psycho-social effects of COVID-19 on Italian adolescents' attitudes and behaviors. Ital J Pediatr 2020; 46: 69.
14. Hobbs JE. Food supply chains during the COVID-19 pandemic. Canadian Journal of Agricultural Economics 2020; 68: 171-176.
15. Manderson L, Levine S. COVID-19, risk, fear, and fall-out. Medical Anthropology 2020; 39: 367-370.
16. Bostan S, Erdem R, Öztürk YE, Kılıç T, Yılmaz A. The effect of COVID-19 pandemic on the Turkish Society. Electron J Gen Med 2020;17: em237.

17. Sim K, Chua HC, Vieta E, Fernandez G. The anatomy of panic buying related to the current COVID-19 pandemic. *Psychiatry Res* 2020; 288: e113015.
18. Nicola M, Alsaft Z, Sohrabi C, et al. The socio-economic implications of the corona virus pandemic (COVID-19): A review. *Int J Surg* 2020; 78: 185-193.
19. Erciyes E, Genç YM. COVID-19 salgınının toplumsal değişim ile güvenlik ortamına etkisi ve kollağa öneriler. *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 2020; 9: 1-14.
20. Salovey P, Rothman AJ, Detweiler JB, Steward WT. Emotional states and physical health. *Am Psychol* 2000; 55: 110-121.
21. Usher K, Baler RD, Compton WM, Weiss SRB. Life in the pandemic: Social isolation and mental health. *J Clin Nurs* 2020; 29: 2756-2757.
22. Evcili F, Demirel G. COVID-19 pandemisi'nin kadın sağlığına etkileri ve öneriler üzerine bir değerlendirme. *Türk Fen ve Sağlık Dergisi* 2020; 1: 1-2.
23. Üstün Ç, Özçiftçi S. COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Klin* 2020; 25: 142-153.
24. Wu KK, Chan SK, Ma TM. Post traumatic stress, anxiety, and depression in survivors of severe acute respiratory syndrome (SARS). *J Trauma Stress* 2005; 18: 39-42.
25. Xiao H, Zhang Y, Kong D, Li S, Yang N. Social capital and sleep quality in individuals who self-isolated for 14 days during the corona virus disease 2019 (COVID-19) outbreak in January 2020 in China. *Med Sci Monit* 2020; 20: 26e923921.